

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

РОЗМАРИЦЯ СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 82.09: 821.161.2.09

**ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ СВІТУ У ПРОЗІ ПИЛИПА
КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО: АКСІОЛОГІЯ І ПОЕТИКА**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Херсонському державному університеті,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Філатова Оксана Степанівна,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
завідувач кафедри української мови і літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кавун Лідія Іванівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри української літератури
та компаративістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Журба Світлана Степанівна,
Криворізький державний
педагогічний університет,
доцент кафедри української та світової літератур.

Захист відбудеться 20 грудня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий «__» листопада 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Плющик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське літературознавство за останні десятиліття зробило значний поступ на шляху вивчення літературно-мистецького життя періоду «розстріляного відродження», позначеного, з одного боку, гострими дискусіями, активними творчими пошуками й експериментами та ідеологічною боротьбою й протистоянням – з іншого. Більшість із системно-цілісних досліджень присвячена творчості заборонених українських митців – визнаних майстрів мистецтва слова, кращі твори яких стали шедеврами не тільки національної, а й світової культури. Імена і творчість письменників т. зв. «другого ряду» (чи «другого рангу») фактично випали з поля зору вітчизняних науковців. Серед когорти хоч і не «першорядних», але знакових постатей української літератури перших десятиріч ХХ століття, художня свідомість яких корелювала з національною ідеєю, гуманістичними інтенціями та демократичними засадами, – яскравий публіцист і письменник, гострий фейлетоніст Пилип Капельгородський (1882–1938 рр.). Представник старшої генерації письменників, формування ідейно-естетичних позицій та мистецьких ідеалів якого відбулося задовго до більшовицького перевороту, не солідаризуючись із владою ні ідеологічно, ні морально, сприймав її як реальну історичну дійсність, прагнув зберегти свою внутрішню незалежність і з усією силою працював на ниві української літератури. Художній доробок Пилипа Капельгородського після звинувачень у націоналізмі й «ворожій діяльності», ув'язнення та вироку Особливої трійки НКВС про розстріл вилучений з наукового та літературно-мистецького обігу на кілька десятиліть.

У радянській критиці після реабілітації митця з'являлися фрагментарні, найчастіше написані з нагоди ювілеїв, портретно-оглядові статті, відгуки, в яких головний акцент упередженої літературної критики було зроблено на окремих аспектах життєвого і творчого шляху. Інтерпретація художнього доробку традиційно зводилась у розділах літературного краєзнавства до характеристики тих чи інших особливостей письменницького почерку або ж до виявлення характеру образного мислення автора в ідейно-естетичних координатах радянської літератури. Першу спробу системного аналізу зробив у кінці 1980-х років Л. Бойко, фокусуючи свою увагу на аналізі проблематики, з'ясуванні ідейно-естетичної концепції романів, повістей, оповідань Пилипа Капельгородського. Монографічне студіювання творчості митця, хоча й зроблене в межах жанру літературного портрета, окреслило підходи для подальших наукових пошуків.

Більшість сучасних досліджень представляють матеріали ознайомлювального плану. Окремі спроби окреслити провідні мотиви й сюжетні колізії, схарактеризувати прийоми творення образів персонажів та їх репрезентативність у парадигмі авторської модальності мають характер, скоріше, розрізнених думок, аніж розгорнутої системи аргументації. Найавторитетніші спроби подолання упередженого ставлення до творчого

набутку Пилипа Капельгородського демонструють дослідники, що розглядають прозу митця в контексті осмислення жанрово-стильових модифікацій української віршованої сатири й гумору ХХ століття (О. Гарачковська), стратегій розвитку української новелістики 1920-х років (С. Ленська); у системі характеристики романних модифікацій перших десятиліть ХХ віку (М. Васків); аналізу авторських інтенцій у художній площині українського роману 20–30-х років ХХ століття (О. Філатова) тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося як складова частина комплексного науково-дослідного проекту «Поетика художнього тексту», над яким працює кафедра української літератури Херсонського державного університету (державний реєстраційний номер 0115U001889). Тему дисертації затверджено вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 6 від 28 січня 2013 року).

Метою дослідження є комплексне осмислення та системний аналіз аксіологічних і поетикально-стильових параметрів прози Пилипа Капельгородського, визначення особливостей їх художньої реалізації та функціонування в контексті розвитку української літератури 1900–1930-х рр.

Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити й систематизувати наявні в українському літературознавстві погляди на природу творчості та особливості художнього мислення Пилипа Капельгородського;
- розглянути динаміку творчих пошуків митця, особливості його мистецької еволюції на тлі традиції та в загальному контексті літературного процесу перших десятиріч ХХ століття, довести їхню зумовленість суспільно-культурними й літературно-естетичними факторами;
- розкрити механізми, форми та зміст творчих переорієнтацій письменника, обумовлених явищами суспільно-історичного плану;
- з'ясувати діапазон проблемно-тематичних пріоритетів і поетикально-стильових домінант у дослідженому масиві творів;
- окреслити естетичну та націософську парадигму моделювання картини світу й людини у прозових текстах та охарактеризувати способи її художньої реалізації;
- визначити значущість прозового внеску та місце письменника в історії української літератури ХХ століття.

Об'єктом дослідження є проза Пилипа Капельгородського, зокрема його оповідання, опубліковані окремими виданнями, у складі збірок чи в періодиці, повісті «Записки семінариста» (1910), «Аш хаду» (1917), «Непорозуміння» (1928), романи «Шурган» (1932), «Артезіан» (1934), «Оборона Полтави» (1938). У запропонованому дослідженні широко залучені поетичні, гумористично-сатиричні твори та публіцистика письменника, архівні джерела УСБУ в Полтавській області; літературознавчі, критичні розвідки, статті, що репрезентують специфіку й проблеми літературного процесу перших десятиріч ХХ століття.

Предметом вивчення є аксіологічні й поетикально-стильові параметри прози Пилипа Капельгородського, особливості їх художньої реалізації та функціонування у текстовому масиві.

Методи дослідження. Для дослідження визначальною стала комплексна методика, що передбачає поєднання елементів системного і структурно-функціонального підходів до вивчення прози Пилипа Капельгородського. У дисертації використано метод концептуального аналізу (з метою визначення проблемно-тематичних пріоритетів і поетикально-стильових домінант), історико-типологічний (для характеристики літературно-естетичного й культурно-історичного феномену перехідної доби) та порівняльно-типологічний методи (для зіставлень і порівнянь, проведення паралелей, виявлення аналогій і контрастів художньо-образних систем прози Пилипа Капельгородського та інших українських і зарубіжних епіків перших десятиліть ХХ століття), біографічний (для осмислення проблеми творчої реалізації та світоглядних інтенцій) у взаємодоповненні з психологічним (дослідження внутрішнього світу персонажів, мотивації їхніх учинків і поведінки) та інтертекстуальним, що дозволив з'ясувати національні й міжнаціональні культурні коди в художніх текстах Пилипа Капельгородського.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають досягнення вітчизняної гуманітарної науки про природу художності, психологізм літератури, поетику модернізму (Т. Гундорової, М. Кодака, Г. Ключека, Р. Мовчан, С. Павличко, В. Фащенко та ін.). У дисертаційній роботі використано історико-літературні дослідження українського письменства (В. Агеєвої, Л. Бойка, М. Васьківа, З. Голубевої, В. Дончика, Л. Кавун, Ю. Коваліва, О. Філатової, В. Хархун, Ю. Шереха та ін.), філософські концепції М. Бердяєва, Ж.-П. Сартра, Х. Ортеги-і-Гассета, З. Фрейда, праці істориків (Я. Грицака, М. Грушевського, С. Кульчицького, Д. Яворницького), що дозволяють відтворити загальну картину літературного процесу перших десятиріч ХХ століття, розкрити специфіку художнього мислення П. Капельгородського. Також критично були осмислені та використані дослідження сучасників письменника – С. Єфремова, С. Петлюри, Ю. Сірого (Ю. Тищенко), Ю. Сомка, Ю. Циганенка та ін., у яких висвітлюються окремі аспекти його творчості.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що *вперше* в українському літературознавстві здійснено комплексне дослідження прозового доробку Пилипа Капельгородського; *предметом* ґрунтовного й багатоаспектного аналізу стали аксіологічні та поетикально-стильові параметри прози; *запропоновано й аргументовано* естетичну та націософську парадигму моделювання картини світу і людини у прозових текстах письменника та охарактеризовано способи її художньої реалізації; *уточнено* формат творчих пошуків митця на тлі традиції та в загальному контексті громадсько-політичного й культурного життя українського письменства перших десятиліть ХХ століття; *подальшого розвитку* набуло вивчення механізмів, форми і змісту літературно-мистецьких переорієнтацій автора-творця в системі соцреалізму.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю використання її результатів у навчальних курсах історії української літератури ХХ століття у вищих навчальних закладах, при написанні курсових і дипломних робіт, при розробці спецкурсів щодо естетики й поезики модернізму, генези й розвитку соцреалізму в українській літературі; для теоретичного осмислення проблеми автора в естетичних координатах соцреалістичного канону. Основні положення та висновки дисертації можуть бути врахованими в передмові, у коментарях до видання творів Пилипа Капельгородського.

Апробація результатів дисертації. Текст дисертаційної роботи обговорено на засіданні кафедри української літератури факультету філології та журналістики Херсонського державного університету (протокол № 10 від 06 червня 2017 року). Основні положення й висновки дослідження оприлюднені в доповідях на наукових конференціях, конгресах, читаннях: Міжнародній науковій конференції «Що водить сонце й зорні стелі»: поезика любові в художній літературі» (Бердянськ, 2012), Міжнародній науковій конференції «Скарбниця розуму: інтелектуальний дискурс літератури» (Бердянськ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські студії: особистість і світ в історико-культурному просторі. Пам'яті Олега Васильовича Мішукова» (Херсон, 2013), I Міжнародній теоретичній конференції «Літератури світу: поезика, ментальність і духовність» (Кривий Ріг, 2013), Міжнародній науковій конференції «Science and Education a New Dimension» (Будапешт, 2013), Мультидисциплінарному конгресі «Global scientific unity 2014» (Прага, 2014), Міжнародній науковій конференції «Аналіз та інтерпретація тексту у світлі сучасних методологій» (Луцьк, 2015), IX Міжнародних Чичеринських читаннях «Світова література у літературознавчому дискурсі ХХІ століття» (Львів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Масова література: проблема інтерпретації, змісту та форми» (Миколаїв, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Література руху і опору: вияви національної ідентичності» (Київ, 2015), Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції «Комунікативний дискурс у полікультурному просторі» (Миколаїв, 2017); Всеукраїнській науковій конференції «Літературний процес: структурно-семіотичні площини» (Київ, 2012), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Література і місто: художній поступ» (Луганськ, 2012), Всеукраїнській науковій конференції «Поетика художнього тексту» (Херсон, 2017).

Публікації. Основні положення й результати дисертації висвітлено у 13 одноосібних публікаціях автора, з яких: 7 статей надруковано у провідних фахових виданнях України, 1 стаття – в іноземному періодичному виданні, 5 – в інших наукових виданнях.

Структура роботи обумовлена її метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (265 позицій), додатків. Загальний обсяг роботи – 221 сторінка, із них 187 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, проаналізовано стан її висвітлення, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження. З'ясовано теоретико-методологічні засади дисертації, встановлено наукову новизну, окреслено перспективи практичного застосування результатів роботи. Зазначено також етапи та форми апробації дослідження, охарактеризована його структура.

Перший розділ дисертації **«Гене́за та світоглядно-естетичні координати творчості Пилипа Капельгородського»** складається з двох підрозділів. У підрозділі 1.1. *«Естетичні орієнтири та аксіологічні домінанти художнього мислення письменника»* розглянуто динаміку творчих пошуків митця, особливості його мистецької еволюції на тлі традиції та в загальному контексті літературного процесу перших десятиріч ХХ ст., доведено їхню зумовленість суспільно-культурними й літературно-естетичними умовами перехідної доби. З'ясовано: в літературній практиці П. Капельгородського виразно виокремлюються два періоди: 1) 1900–1910 рр. – період формування світоглядно-етичних та естетичних переконань, пошуку індивідуальної стильової манери (пов'язаний із перебуванням на Кубані та Північному Кавказі); 2) 1920–1930-х рр. – період втілення художніх задумів і мистецьких рефлексій в українських реаліях «диктатури пролетаріату», час адаптації до формату ідеологічної системи координат. Перше десятиліття літературної діяльності П. Капельгородського детерміноване як зовнішніми (суспільно-історичними) обставинами, так і внутрішньо-індивідуальними особливостями творчої позиції, його естетичним ідеалом. Не маючи змоги бути безпосередньо інтегрованим в український літературно-мистецький процес у період формування нових теоретичних і художньо-естетичних концепцій та філософських доктрин, письменник продовжував керуватися ідеєю громадського призначення митця й суспільної функції літератури. Опановуючи теми, проблеми, мотиви, апробовані українськими письменниками-класиками, зосереджувався на проблемі спротиву національному й соціальному лихові, висловлював гуманістичне співчуття до тих, хто страждав від визиску і сваволі, бідував у неймовірних злиднях. Подібно до А. Тесленка, С. Васильченка, М. Чернявського, Г. Хоткевича, Любові Яновської та інших майстрів слова, які реалізовували свій таланти у процесі громадсько-політичної та культурно-освітньої роботи, у перший період творчості П. Капельгородський об'єктивує картини народного життя, без політичної конкретності аналізує соціально-психологічні конфлікти, гострі суперечності доби.

Другий період життя та творчості письменника пов'язаний з Україною. Національно свідомому інтелігентові після повернення на батьківщину довелося докладати неабияких зусиль, щоб усвідомити питання поточного моменту, розстановку політичних сил, їх тактику і стратегію та реалізувати себе в умовах національного відродження, зміни влади, стихії отаманщини й анархізму, більшовицької інтервенції. Доба революційних зрушень і «горожанських воєн»

(М. Хвильовий) внутрішньо змінила Пилипа Капельгородського. Розчарувавшись у політиці Директорії, на початку 1920-го року демонструє лояльність щодо політичного режиму більшовиків. У вирі політико-ідеологічної боротьби перебуває на позиціях «стороннього спостерігача». Творчість П. Капельгородського в умовах формування «метафізики» соціальної реальності 20–30-х рр. ХХ ст. репрезентує зміни в авторських орієнтирах, розкриває формат адаптації до ідеологічних вимог. Письменник змушений вдаватися до компромісу з владою, часом втратою свого таланту, часом відмовою від світоглядних конвенцій і морально-етичних імперативів життя. «Страх смерті паралізував, страх випадання з норми формував бажання вступити в гру, нехай навіть смертельно небезпечну»¹. Все це вилилося в наругу над самою природою художньої творчості й призвело до деформації творчого процесу.

У підрозділі 1.2. «Парадигма наукових інтерпретацій творчого доробку П. Капельгородського» визначено й систематизовано наявні в українському літературознавстві погляди на природу творчості та особливості художнього мислення письменника. Вивчення художніх і публіцистичних творів П. Капельгородського у вітчизняній критиці має виразне ідеологічне спрямування та позначене певною мірою дискретності. Протягом тривалого часу твори письменника залишалися поза дослідницькою увагою, можливостей на неупереджений і тверезий аналіз досягнутого ним не було. За життя П. Капельгородського статей літературознавчого, критичного характеру з'явилося небагато, та й то вони стосувалися в основному роману «Шурган». Після реабілітації фахова інтерпретація творчого набутку митця традиційно зводилась до з'ясування його ролі у розділах літературного краєзнавства (Ф. Гарін, О. Дунаєвський, С. Журахович) або ж до визначення специфіки функціонування у межах соціалістичного методу (М. Доброгорський, О. Ковінька, А. Ковтуненко, Н. Над'ярних та ін.). Деякі дослідники фокусували свою увагу на аналізі окремих аспектів творчості, зокрема – на проблематиці та ідейно-естетичній концепції романів, повістей, оповідань П. Капельгородського у контексті з літературно-мистецькими пошуками доби (Л. Бойко).

Більшість сучасних досліджень представляють матеріали оглядово-узагальненого плану: на кшталт фрагментарної характеристики основних етапів художньо-естетичної діяльності письменника, локального аналізу окремих аспектів поезики (в основному – лірики, текстів гумористично-сатиричного циклу), соціальної й морально-етичної проблематики, що складає основу змісту його прози; наукових розвідок критично-біографічного плану (В. Граб, А. Дяченко, В. Щербина та ін.). Окремі спроби окреслити провідні мотиви й сюжетні колізії, схарактеризувати прийоми творення образів персонажів та їх репрезентативність у парадигмі авторської модальності (В. Оліфіренко, Р. Синько, А. Чернов) мають характер, скоріше, розрізнених думок, аніж розгорнутої системи

¹ Козлова Наталія, «Согласие, или Общая игра (методологические размышления о литературе и власти)», Новое литературное обозрение № 40 (1999): 193-209.

аргументації. Найавторитетніші спроби подолання упередженого ставлення до творчого набутку митця демонструють науковці, що зміщують фокус дослідницької уваги в бік глибинної структури текстів, вдаються до всебічного дослідження проблеми тоталітарності тощо.

У другому розділі **«Аксіологічна парадигма в малоформатному епосі та повістевому жанрі»** визначено діапазон проблемно-тематичних пріоритетів і поетикально-стильових доміант в оповіданнях і повістях П. Капельгородського, простежено рух письменника від літературної традиції до модерністської естетики й поетики. У підрозділі 2.1. *«Проблемно-тематичний і стильовий горизонти оповідань»* з'ясовано, що проблемно-тематичні та ідейно-естетичні вектори малої прози П. Капельгородського, актуалізовані реальним соціокультурним і суспільно-політичним контекстом, характеризуються виразним антропологічним і національно-патріотичним пафосом. Ранні епічні твори виявляють оригінальність творчої манери початківця – не нової в українській літературі, але розвиненої цілком самобутньо. В оповіданнях зустрічаються теми й образи, осмислюються проблеми, які, на перший погляд, можуть сприйматися як повторення створеного авторитетними попередниками, визнаними майстрами слова («За що мене арештовано», «Милостивий маніфест»). Чи не всі вони пов'язані з життям безталанного й безправного селянина-трудівника, пригнобленого новочасними поміщиками та царськими чиновниками. Водночас, в ідейно-тематичній парадигмі малої прози П. Капельгородського відсутня традиційна зорієнтованість на моралізаторство та дидактизм, апелювання до соціально детермінованих конфліктів, етнографічно-побутових подробиць тощо. Натомість поглиблюється увага до людських характерів, різних соціальних і психологічних образів. Поряд із характеристикою персонажа як певного соціального типу, відтворення його страждань і матеріального зубожіння виокремлюється спроба аналізу сутності людської особистості, локальне осмислення психологічної мотивації вчинків і поведінки – без традиційного для української літератури акцентування на позитивних началах народного характеру, без виразної симпатії покривдженому народові, часом його ідеалізації. Такий підхід автора до аналізу проблеми духовної деградації селянства корелюється з концепцією особистості, артикульованою прихильниками модернізації української літератури.

Опановуючи в малій прозі теми, мотиви, сюжети з сільського життя, письменник, чия світоглядно-естетична система формувалася під впливом народницької культурної парадигми, поступово виходить за межі традиційного типу художньої свідомості. Розширюється проблемно-тематичний спектр його творів, семантичне поле епіки охоплює найрізноманітніші аспекти буття індивіда в контексті соціального континууму початку ХХ ст. Провідниками різних ціннісних позицій стають не тільки селяни, які, зазвичай, асоціювалися з народом і нацією, а й інтелігенти, колишні вояки, міщани, злочинці тощо (оповідання «Чия провина?», «До государя»). Помітне прагнення письменника до психологічного трактування подій і героїв, до художнього аналізу проблем онтологічного та екзистенційного плану, серед яких – колізія між біологічним

і соціальним у структурі особистості, індивідуальним і колективним, міжчуттєвим і раціональним пізнанням світу.

Формуючись під впливом реалістичної традиції, письменник у малих епічних формах робить спробу відійти від усталеної стильової манери: хронологічного викладу подій, зовнішнього (подієвого) сюжету, деталізованих портретних характеристик, описовості, побутописання тощо. На жанрово-композиційному рівні художнього тексту виокремлюються тенденції до міжвидової дифузії новели та оповідання, зокрема використання в жанрі оповідання ряду новелістичних ознак, серед яких – лаконізм, сконденсованість дії, фрагментація письма, акцент на внутрішньому мовленні персонажів.

Новий етап художнього осмислення світу й людини, репрезентований П. Капельгородським у малих епічних формах, припадає на 20-ті рр. ХХ ст. Предметом художньої обсервації письменника в цей період стає людина в переломний момент її соціального та індивідуального буття, складного морального вибору, коли в найбільшій мірі виявляється сила характеру. Митець робить спробу зобразити героїв, здатних іти на самопожертву заради інших, вольових і сильних духом, мужніх і безкорисливих; цільних особистостей, доля яких тісно переплелась із долею народу. В оповіданнях «Червоноармієць», «Дід Явтух» епік розгортає складну картину психологічної неоднорідності тогочасного суспільства, виявляє глибокий драматизм як окремої людини, так і цілого народу. Обидва твори позначені єдністю проблематики, ідейно-тематичного комплексу, авторською визначеністю композиції (принцип бінарного протиставлення зображеного, романтичний погляд на героя з «патетичної висоти»), структурованістю традиційного сюжетно-образного матеріалу, лаконізмом та яскравістю образів. Коло проблем, поставлених автором в оповіданнях: безпросвітність життя селян-бідняків, втягнутих у вир братовбивчої війни, завойовницькі погроми, розперезані хижацькі інтереси, страдницька доля жінки-матері тощо – розширюють межі зображених подій і переводять їх із соціальної проблематики у сферу етико-філософських роздумів (саможертвність, збереження індивідуальної та національної гідності, загальнолюдських цінностей). Побудована на опозиції позитивних (своїх, українців-бідняків) і негативних (чужих, чужинців-зайд) характерів система персонажів, що уособлюють різні світи, різні способи життя, є носіями різних морально-етичних норм, стає художньою проекцією жорстокого протистояння в Україні – соціального й національного. Механізм утворення сюжетного простору оповідань цілком залежить від настанови наратора, добре обізнаного з перебігом подій та їх завершенням, тобто фіналом історії, про яку він розповідає. Оповідач інтерпретує слова, жести, вчинки персонажів, акцентуючи увагу на прихованих під зовнішніми напоруваннями внутрішніх порухах душі, психологічних процесах.

Загалом, мала проза П. Капельгородського, прикметна аналітичним осмисленням індивідуальної та соціальної сфери життя людини й суспільства в цілому. Проблемно-тематичний спектр та художньо-стильова палітра епіки відображають саморух письменника від реалістичної традиції до новітньої школи прозописма, зокрема зміщення акцентів із соціальних картин на їх осмислення

та рецепцію людиною, художній аналіз буття індивідуального «я» героя, локальне використання модерних прийомів поетики (неоромантичної уваги до зламних моментів життя людини, натуралістичної образності й поглибленого психологізму, синтезу неореалістичної основи та імпресіоністичного інтонування внутрішнього світу персонажа тощо).

У підрозділі 2.2. «Повісті П. Капельгородського: рух від літературної традиції до модерністської естетики і поетики» проаналізовано повісті «Записки семінариста», «Аш хаду», «Непорозуміння». Доведено, що в ранній повісті автобіографічного плану «Записки семінариста» П. Капельгородський, наслідуючи кращі зразки мемуарного жанру, репрезентує епічне полотно з життя, побуту та навчання вихованців Роменської бурси і Полтавської духовної семінарії; не претендуючи на масштабність та різноплановість зображення дійсності, порушує низку морально-етичних і соціальних проблем. Дотримання автором засад реалізму, зокрема максимальної об'єктивності у відображенні конкретно-історичної дійсності, зумовлює відповідний стиль і манеру викладу. У творі переважає хронікальний опис подій, фактографізм і документалізм не прикрашеної вигадками життєвої історії героя. Поєднання художнього наративу й документалістики детермінує превалювання суб'єктивної авторської оцінки та індивідуального погляду на зображувані події й типи характерів, «вплітання» в текст ліричних відступів, комічних епізодів і сцен, використання соціально-конкретного фактажу. Семантику тексту збагачують пов'язані з національною літературною традицією та світовим мистецьким контекстом численні алюзії, образні й концептуальні ремінісценції. Означені інтертекстуальні форми як результат авторської інтенції є одним із дієвих інструментів сатиричного викриття антипедагогічної системи освіти, схоластичних методів навчання й виховання.

Перші розділи хроніки позбавлені внутрішніх рефлексій, оповідач тільки фіксує події й розповідає історію появи в бурсі, перші роки навчання, представляє яскраві й характеристичні фрагменти з повсякденного життя семінаристів. У наступних розділах превалюють елементи психологічної характеристики, що розкривають внутрішній світ героя-оповідача, його емоції та почуття (страх, самотність, кохання, дух свободи). Психологічно-емоційний стан свого героя автор радше описує, ніж психоаналітично розкриває.

Хронотоп повісті фіксує замкнений життєвий простір, зредукований до чітких меж «село – бурса / семінарія – місто». Означена тріада відображає три етапи духовного й морального становлення героя, заґрунтовані на побутових реаліях і життєвих спостереженнях: село («свій» простір) – етап щирого й допитливого дитинства; бурса / семінарія («чужий» простір) – період пониження вчителів-схоластів, голоду й деспотизму старших бурсаків, різних штукарств і хуліганських витівок, з одного боку, з другого – період формування характеру, активної громадської та національної позиції. Локальний простір міста (Полтава, Лубни) уособлює, активну, обумовлену суспільними процесами діяльність героя-оповідача, його сподівання на майбутнє справедливе перетворення світу.

Художньо-образний лад повісті «з природи» «Аш хаду» («Я стверджую») формує розповідь про драматичну історію кохання байгуша-сироти Каїрбека та його нареченої Отарбіке. Прихильник конкретно-реалістичного письма П. Капельгородський деталізовано описує суспільно-побутове тло, акцентуючи на соціальній конкретиці, життєвих обставинах та етичних нормах патріархального буття героїв. Реалізоцентричні тенденції в тексті повісті межують із відверто натуралістичним зображенням дійсності, що проявляється на рівні надмірної уваги до біологічних / фізіологічних аспектів життя персонажів, у нагромадженні фактів і неприємних деталей навколишнього світу, в зображенні моральних і фізичних принижень, крізь які доводилося проходити закоханим. У процесі художнього образотворення автор не відмовляється від соціально детермінованості характерів і зовнішніх ознак «типовості», від соціально забарвлених конфліктів. Зовнішньоподієве тло тексту письменник пов'язує із внутрішньо-психологічним та морально-етичним світом героїв, характери розкриває не стільки завдяки прямолінійній авторській оцінці, скільки через психологічно вмотивовані вчинки, внутрішню логіку поведінки. Маючи на меті увиразнити опис внутрішнього світу, апелює до картин природи, що стає резонатором радощів і хвилювання, сили гніву й ненависті.

Епічна дія в художньому просторі повісті розгортається динамічно, оповідь сповільнюється, коли автор вдається до розлогих описів кизлярських степів, подає екскурси в історію звичаєвого права ногайців, деталізує розповідь про стародавній родовий побут і традиційні заняття. Яскраво вираженою у тексті є лірична тональність, що набуває особливого звучання у витриманих в епічно-фольклорному ключі портретних деталях, у колоритних пейзажах, внутрішніх монологів. Романтичні інтонації з'являються в моменти відтворення природного топосу (степу), що має особливу організацію і ритм, органічно пов'язаний із буттям героїв. Зображені в імпресіоністично-настроєвому стилі краєвиди, зіткані передусім із візуальних і водночас звукових образів, резонують або віддзеркалюють ті моментальні й нетривкі відчуття, які існують у свідомій чи підсвідомій сферах персонажів.

Повість «Непорозуміння» – один із найбільш контрверсійних творів П. Капельгородського й за ідейним наповненням, і за інтерпретацією суперечностей та парадоксів доби, й за структуруванням художньо-образного матеріалу. Твір засвідчує певний відступ письменника у творчому саморозвитку й на змістовому рівні (використання соціального конфлікту, хронологічно-концентричного сюжету, соціальна детермінованість вже сформованого характеру), й на рівні поетики (об'єктивно-описова манера викладу, емоційно-оцінна характеристика героя, відсутність ліричної компоненти, психологічного аналізу тощо). Проектуючи в написаній «на злобу дня» повісті власну версію викриття «ворогів» українського народу (буржуазних націоналістів) та їх антинародної діяльності, письменник в тексті відтворює й особистісні колізії, а також ряд автобіографічних моментів, об'єктивуючи їх у фрагменти життя священика Никодима, в розповіді про юність головного персонажа Веніаміна Єрихонського. Вдаючись до карикатурних форм зображення політичного оточення

та гіперболізації успіхів радянської влади в Україні, перебільшуючи комізм головного персонажа й шаржуючи українські національні ідеї, які були колись домінантою його власних світоглядних переконань, автор переступає межу, що відділяє принцип життєвої та художньої правди від «горизонтально-прямолінійного» моделювання художнього світу. Плакатність і декларативність ідей у тексті твору знівелювали людську індивідуальність із її складним внутрішнім світом, підсвідомими, ірраціональними рушіями поведінки.

Третій розділ дисертації **«Специфіка моделювання дійсності в романній прозі Пилипа Капельгородського»** присвячено аналізу проблематики роману-хроніки «Шурган», осмисленню специфіки моделювання нової реальності та формування нових життєвих практик у романі «Артезіан», інтерпретації авторських візій, репрезентованих у площині романного тексту «Оборона Полтави». У підрозділі 3.1. *«Проблемна багатовекторність «історичної хроніки» «Шурган»* встановлено, що роман П. Капельгородського «Шурган» відбиває ідеологічні домінанти часу та водночас репрезентує індивідуально-авторський погляд на одну з найтрагічніших сторінок братовбивчої війни на Кубані, Терщині, у Ставропольському краї, коли в жорстокому протистоянні, ускладненому задавленою міжнаціональною ворожнечею, встановлювалась радянська влада. Сюжетно-фабульні колізії твору мотивовані в першу чергу реальними подіями – історією десятимісячної боротьби, зухвалого рейду й поразки окремих частин 11-ї Північно-Кавказької армії. У структурі роману соціально-історичний час ототожнюється з особистісним (історія кохання головного персонажа Гаврила Рогожина, життєві історії Петра Легегейди і Демида Коропа), крізь призму якого вимірюється життя народу, трагедія цілої історичної епохи. Головним параметром простору є рух як реальний (позиційні бої, захоплення територій, похід Таманської армії), так і метафоричний (за В. Топоровим), що має свій початок і свій кінець (еволюція свідомості позитивних персонажів від стихійності та пасивного ставлення до усвідомленої боротьби з класовими ворогами). Численні картини, батальні сцени, виразні епізоди соціальної конфронтації в романі П. Капельгородського доповнені розповіддю про міжнаціональні конфлікти.

Тематичний і проблемний спектри хроніки «Шурган» Капельгородського перегукуються з ідейно-тематичною парадигмою епіки російських письменників, які, по суті, формували канон роману-епопеї про революційні потрясіння та громадянську війну – з її класовою ненавистю, кров'ю і смертю («Чапаєв» Д. Фурманова, «Залізний потік» О. Серафимовича, «Розгром» О. Фадєєва, «Тихий Дон» М. Шолохова). Проте у творі українського письменника виразно простежуються акценти, які мають дещо інше, ніж у попередників, наповнення. Роман-хроніка перш за все привертає увагу виразною закодованістю ідейного змісту, прихованістю авторської думки в глибинах підтексту, посиленою увагою до внутрішнього, психологічного світу героя – підсвідомих рушіїв його поведінки, виявів кризи духовності тощо. Художній наратив «Шургану» репрезентує конкретику війни з нагромадженням вражаючих фактів жорстокого

й безглузлого кровопролиття, відтворює екзистенційний досвід людини, закинутої у вир соціального конфлікту та конфронтації. Більше того, конфігурація ідеологічного коду в композиційно-смісловій структурі історичної хроніки не заступає головного: відтворення трагізму братовбивчої війни, що призводить до духовної і фізичної загибелі людини, нівелює її індивідуальність, генерує ідеї розбурханої юрби, стихію «людини маси».

В умовах, коли класова мораль і нова ідеологія диктували шаблон відтворення подій громадянської війни з виразним фокусом патетичної героїки, П. Капельгородський змушений оперувати накинутими згори ідеологемами й обов'язковою суспільною риторикою. Для створення відповідного колориту він використовує ключову лексику, політичні кліше, гасла. Водночас письменник вдається до стратегії завуальованого втілення позицій, ідей, думок, що не вкладалися у визначений системою формат: небезпечні висловлювання, сумнівні з ідеологічної точки зору міркування передає героям «ворожого» табору.

Зображаючи своїх героїв письменник вдається до експресивно-поглибленого, психологічно переконливого зображення індивідуальності. Цілісний характер колоритних персонажів формується або з дрібних мозаїчних уламків, або з розгорнутого опису зовнішніх і внутрішніх прикмет, самоаналізу й самохарактеристики героїв, доповненої поодинокими авторськими коментарями, які в цілому увиразнюють образ. П. Капельгородський акцентує насамперед на життєвих цінностях та морально-етичних пріоритетах персонажів роману, більшість із яких складають етнічні українці-переселенці. Зосібна на складових типово українського світу з його характерними архетипами, властивими національному світогляду й менталітету: Бог, свобода, земля, праця, рід. Важливу роль у художній площині тексту відіграє семантична наповненість прізвищ як головних, так і другорядних та епізодичних героїв (Молибога, Чепіга, Лобода, Заярний, Гамалія, Легейда, Нагнибіда, Рябошапка, Короп, Варивода, Карпенко), адже вони самі собою стають багатозначним символом, що, з одного боку, уособлює славне козацьке минуле, з іншого – акцентує на суто національній – українській – складовій населення кубанського краю.

Стилістика роману «Шурган» виразно репрезентує симбіоз реалістичної (аж до дрібних деталей) поетики з компонентами кількох ідейно-естетичних систем, насамперед – натуралізму й імпресіонізму. В натуралістичному ключі виписані криваві сутички, загибель бійців по обидва боки барикад, сцена страти солдата Нагнибіди, описи страждань дітей і дорослих в безводних астраханських пісках тощо. Стилістика твору набуває урочистого піднесення, стає емоційно напруженою, подібною до героїчного народного епосу у змалюванні масових сцен, батальних картин. Фіксація психічних процесів, почувань, розрізнених миттєвих вражень героя передаються через картини імпресіоністичного пейзажу, яскраву колористику і звукопис. Образи-символи, введені в художню тканину, виконують узагальнюючу функцію – слугують контрастом до жорстокої дійсності та дисгармонійного світу. Зокрема образ вітру-шургану метафорично прочитується як символ антигуманного світу, хаосу революції та братовбивчої

війни. З іншого боку, він символізує пафос боротьби народу, його віковичне прагнення до волі, визволення від визиску й соціальної несправедливості.

Підрозділ 3.2. *«Образно-семантична організація роману «Артезіан»* присвячений вивченню принципів моделювання світу, репрезентованих у структурі романного тексту про «реконструктивну добу радянського села». З'ясовано, що роман «Артезіан», написаний на замовлення, з чітких партійно-класових позицій, прикметний актуальністю зображуваної ситуації, характерної для політичного й суспільно-духовного клімату країни періоду форсованої індустріалізації та примусової колективізації. Семантичне поле й художню образність твору визначають добре помітні соціальний дискурсивний контекст, класова мораль і нова ідеологія. Конфлікт роману має гострий, непримиримий і життєво важливий для «радянської епохи» класовий характер. Фабульно-сюжетний час «Артезіану» вбирає події одного року: від повернення головного героя – комсомольця Андрія Тарана в рідне село, створення колгоспної артїлі до буріння першого колодязя, який напоїв неплідні голі піски водою. Важливі суспільно-політичні події є тут фоном, на якому автор, змальовуючи постаті активістів, незаможників, куркулів, підтверджував непримиренність інтересів трудящих і гнобителів. Художній план у зображенні дійсності поєднується з публіцистичним. У текстовий простір часто влітаються пафосні описи «цілинних просторів» і урбаністичних топосів, розлогі міркування про «непереможну міць Радянської держави», історичні довідки й декларативні промови, інформативна конкретика та пряме й часом однозначне тлумачення подій і фактів.

У романі «Артезіан» помітне зміщення авторської уваги з індивідуально-особистісного в бік соціально значимого. Соціальна детермінованість і раціонально-практичне тло превалює над особистим, інтимним життям персонажів, які майже не вдаються до самоаналізу, позбавлені вагань і самокритики. Письменник розглядає позитивних героїв (комсомольців, незаможників) у русі, але без внутрішньої еволюції, осмислює характери членів комуні в гострих соціальних, загально-громадських, світоглядних конфліктах, які породила пореволюційна доба. Негативні образи (куркулі та їх прислужники) зображені у творі за вже усталеною ідеологічною схемою, з використанням гротескних і сатиричних оцінок, суб'єктивовано-тенденційних характеристик, що надто прямолінійно виражають авторські антипатії.

Основний художньо-зображальний принцип роману П. Капельгородського – конкретно-реалістичне відображення «оновлюваного життя» селян. Водночас у реалістичну основу, що виявляється на рівні динамічного сюжету, конкретики хронотопу, гостроти конфлікту, специфіки характеротворення тощо, органічно влітаються романтичні елементи. Відлуння романтичної поезики помітне в лірично окреслених топосах безмежних степових просторів, і в розгорнутих метафорах природної стихії, й у поєднанні реального та умовного (поведінка та історія полювання вовків Сірого, Бурого і Сіропопелястого). Письменник послуговується психологізованими (в більшості – персоніфікованими) пейзажами,

позначеними імпресіоністичним інтонуванням, синестезійними образами та відповідною колористикою.

У тексті роману «Артезіан» окреслюються малопомітні відхилення від формул і правил радянської ідеології, що дозволяють завуальовано втілити індивідуально-авторські переконання. Це й «делегування» процесу вербалізації підозрілих поглядів (сумнівів, дорікань, недовір'я, страху) на силові методи та форсовані темпи колективізації героям «ворожого» табору; використання тонких, влучних предметних деталей для змалювання т. зв. «перемог» катранівських комунарів, реального, не пафосного, змісту нової суспільної практики. У творі переважають діалоги, що мають особливий підтекст – відмінний від того, що активно декларувався в радянських лозунгах і плакатах, промовах і підручниках, а таємний, істинний (про карколомні наслідки більшовицької революції, експропріацію хліба, зречення рідних батьків тощо).

У підрозділі 3.3. «Роман «Оборона Полтави»: авторські візії українського визвольного руху» розглянуто специфіку творчої рецепції визначеного більшовицькою догматикою офіційного історіографічного міфу, який пропонував нове бачення минулого. В «Обороні Полтави» вже традиційно письменник вдається до епічно-панорамного аналізу соціальної дійсності на конкретно-історичному матеріалі. Фабульну основу твору складають події, що відбувалися в Полтаві після жовтневого перевороту 1917 року. На перший погляд поетика незавершеного роману «Оборона Полтави» відповідає тенденціям естетики соціалістичного реалізму. Текст першої частини «В чаду універсалів» позначений актуальною тематикою, ідейною спрямованістю, має класовий конфлікт, сюжет з відвертим політичним забарвленням, поляризованих за класовою ознакою (або принципом свій / чужий) персонажів тощо. Названі й «переможці» – комуністи на чолі з партією, названий у творі, локалізований і пізнаваний «ворог» – українські націоналісти. І характеристики класовим антагоністам подаються автором відповідно до вимог соціального дискурсивного контексту 30-х років. Про українських «буржуазних націоналістів» та їхніх «прислужників», автор пише зі скептично-іронічною тональністю, з використанням гумористично-сатиричної розповідної манери, що часом межує з фарсом. Більшовиків письменник зображує пафосно-патетично, з обов'язковими акцентами на твердому характері героя, непохитній волі, чіткій світоглядній позиції.

Водночас роман «Оборона Полтави» поєднує символи і знаки, які створюють додатковий план інтерпретації, що проявляється в різних координатах тексту. Письменник руйнує шаблон патетичної героїки громадянської війни, пафос одностайного сприйняття й підтримки полтавчанами «більшовицької правди». Зображаючи численні масові сцени, відтворюючи гострі словесні баталії та локальні військові сутички, що конкретизують основний конфлікт, автор підтверджує: процес самовизначення українців був складним. Не є однозначною у творі П. Капельгородського інтерпретація визвольних змагань. Головну причину національної трагедії письменник вбачав у захопленні українських патріотів зовнішніми атрибутами державотворчої діяльності, акцент на формальному

підкресленні зовнішніх ознак українськості, загалом «шароварно-гопачній» (вислів М. Хвильового) політиці, над якою тяжіла печать міщанськості. Світоглядні переконання П. Капельгородського репрезентують настроєві й ширі, поєднані в одному ліричному реєстрі замальовки про українську пісню, українську народну творчість; культурологічні алюзії та ремінісценції з глибокими семантичними пластами, завуальовано втіленими ідеями. Не вписується в ідеологічну риторичку й розповідь про життя та культурно-мистецькі захоплення «гноблених Полтави» в дореволюційний період тощо.

Роман «Оборона Полтави» засвідчив зниження саморозвитку автора, безперспективність поєднання творчих потенцій із вимогами ідеологічного закону. Впадає у вічі стильовий контраст із попередніми творами: навзамін психологічного аналізу внутрішнього буття героя, психологічної вмотивованості його вчинків – контурне, схематичне зображення, акцент на рівні світоглядних переконань; замість емоційності й виразності – інформативний стиль зі схильністю до публіцистики, об'єктивізм і тенденційність накинутах «згори» оцінок. Змінюється форма викладу. Моделюючи художню картину світу, автор вдається до відкритої артикуляції індивідуальної точки зору, прикметно тотожної політико-ідеологічним установкам. Часом делегує свої функції всезнаючому нараторові, який не виступає безпосереднім учасником описуваної ситуації, однак уважно фіксує події, аналізує поведінку персонажів і под. У романі відсутні стильові варіації, превалює реалістично-об'єктивний виклад з виразним епічним началом, поєднання публіцистичної конкретики з художньою виразністю зображення дійсності. Емоційно-експресивним засобом у змалюванні подій і життя героїв (в основному – негативних) виступають різні засоби сатиричного зображення, домінантні серед яких – виписана в іронічному ключі портретна й мовна деталь, репліки дійових осіб, позначені виразною народно-оповідною стилістикою.

У **Висновках** узагальнено основні положення й результати дослідження. П. Капельгородський не вважається однією з провідних фігур української літератури початку ХХ ст., проте його художня спадщина, яскрава публіцистика, літературно-критичні праці, дають змогу простежити динаміку і зміст перетворень, творчих переорієнтацій, зумовлених філософськими та культурно-історичними феноменами, що ставали каталізаторами літературного руху цього періоду. Літературознавчий аналіз доробку П. Капельгородського дозволяє виокремити ряд іманентних рис, які відображають аксіологічні пріоритети письменника, особливість його індивідуально-авторського світобачення, специфічність естетичної системи, характерні риси поезики.

1. Художня практика П. Капельгородського формувалася в силовому полі загальних тенденцій розвитку української літератури початку ХХ ст.: реалізоцентричної у своїй основі традиції, що детермінувала конкретно-історичний підхід до осмислення явищ дійсності, з одного боку, з другого – модерних мистецьких віянь, які активно декларували нові естетичні принципи. На характер творчих шукань письменника значний відбиток мала народницька

ідеологія, зокрема її ідейні концепти: обстоювання суспільної значущості літератури, активна громадська позиція митця, вболівання за долю народу тощо. Тривале перебування письменника поза межами українського літературного процесу не сприяло індивідуальному осмисленню та активному засвоєнню модернізму як своєрідної духовно-світоглядної та мистецької системи. Письменник пройшов тривалий шлях еволюції від реалістичної манери письма до модерної, заснованої на поєднанні елементів різних художньо-світоглядних систем (натуралізм, символізм, імпресіонізм, неоромантизм).

2. Рання творчість П. Капельгородського, що перебувала під ідейно-мистецьким впливом авторитетних попередників, позначена підвищеним інтересом до національних і соціально-політичних аспектів буття соціуму. Естетичні й морально-етичні імперативи визначають ідейно-тематичні та образно-стильові прикмети лірики митця, органічно взаємопов'язаної з дискурсивною практикою літературного періоду. Твори, написані П. Капельгородським у другий період творчості, відбивають характер і парадигматику соціально-історичних процесів радянської доби. Різноманітні тексти, тематично зорієнтовані, соціально злободенні й ідеологічно виважені, засвідчують звуження ідейно-тематичного та жанрово-стильового діапазону митця, загалом – зниження емоційно-сислової вартості його творів.

3. Проблемно-тематичні та ідейно-естетичні вектори малоформатної прози П. Капельгородського, актуалізовані реальним історичним та суспільно-політичним контекстом, характеризуються виразним антропологічним і національно-патріотичним пафосом. Семантичне поле епіки пов'язане з індивідуальною та соціальною сферами буття героя: матеріального зубожіння й духовної деградації, самоідентифікації індивідуального «я», складних відносин особи й соціуму, нівеляції родинних стосунків, дегуманізації суспільства тощо. У художньому світі, локалізованому в основному межами окремого села/хутора, зрідка – міста, протиставляються світ нищої прози життя й цілковитої безвиході та світ високих духовних почувань і надії. Предметом художньої обсервації П. Капельгородського в малих епічних творах 20-х рр. ХХ ст. є людина в переломний момент її соціального та індивідуального буття, складного морального вибору. Помітне прагнення письменника до психологічного трактування подій і героїв, до художнього аналізу проблем онтологічного та екзистенційного плану (колізія між біологічним і соціальним у структурі особистості, індивідуальним і колективним, між чуттєвим і раціональним пізнанням світу).

4. Дискурс повістєвого жанру у творчості П. Капельгородського позначений суспільними та індивідуальними (життєві перипетії автора знаходять пряме чи опосередковане відображення у текстах) проєкціями, збагачений глибоким аналізом філософських проблем: сенсу буття, екзистенції особистості (відчаю, самотності, страху), фатальності життєвих колізій і ситуацій тощо. Написана у традиціях народницької концепції повість «Записки семінариста» віддзеркалює процес формування свідомості письменника, розвиток його етичних та естетичних позицій, орієнтирів самопізнання й пізнання світу. Інтерес до індивідуального «я», суб'єктивних вражень і почувань зумовив антропологічну парадигму творчого

осмислення буття людини і світу в повісті «Аш хаду». Попри локальне акцентування історико-соціального в характері персонажа, прозаїк зумів показати боротьбу не стільки за соціальну, скільки за духовну свободу, захист власної гідності й честі. Повість «Непорозуміння» за ідейним наповненням, за структуруванням художньо-образного матеріалу засвідчує відступ письменника у творчому саморозвитку. Шаржуючи українські національні ідеї та гіперболізуючи успіхи радянської влади, автор порушив межу, що відділяє принципи життєвої та художньої правди від «горизонтально-прямолінійного» моделювання художнього світу.

5. Константною прикметою творчого почерку письменника у великих епічних творах виявився нахил до поєднання ідеологічних та естетичних норм. Художні картини соціальних і політичних перетворень, змальовані автором у площині роману, демонструють символи і знаки, які створюють альтернативний до вимог соцреалістичного канону план інтерпретації – нехай і глибоко зашифрований, що проявляється в різних координатах тексту. Семантика ідеологічного дискурсу реалізується через численні конотації, які додають додаткового смислового ефекту й залежать, з одного боку, від контексту інтерпретації, з іншого – від рецептивного горизонту читача.

6. Дискурсивна художня практика П. Капельгородського репрезентує динамічність взаємодії реалістичної системи моделювання світу й людини та модерного (не представленого цілісно й багатоаспектно) типу художнього мислення. Складовими традиційної поетики в епічних творах є гострий соціальний та морально-етичний конфлікт, виразне сюжетно-подієве начало, першоособова форма наративу, етнографічно-побутова деталізація, елементи описовості тощо. Модерністський тип відображення дійсності художньо реалізується на рівні поглиблення психологізму, аналізу внутрішніх конфліктів, емоційних станів і душевних рефлексій персонажа, використання монологічної мови (невласне прямої мови, внутрішнього монологу, потоку свідомості), художньої деталі. Письменник послуговується символікою, психологізованими пейзажами, позначеними імпресіоністичним інтонуванням, синестезійними образами та відповідною колористикою. Сильову своєрідність прози визначають історичні й культурологічні алюзії та ремінісценції, інтертекстуальні зв'язки, що значно розширюють семантичний простір тексту; іронічні та сатирично-гумористичні прийоми зображення, засоби народної фразеології тощо.

7. Семантика ідеологічного дискурсу звужує творчу манеру письма П. Капельгородського, заґрунтовану на стильові варіації. У прозових текстах, виписаних у форматі вимог соцреалізму, відбувається зміщення авторської уваги з індивідуально-особистісного в бік соціально значимого, домінування об'єктивізму й тенденційності оцінок, поляризація героїв за принципом свій / чужий; процес зміни характеру героя розглядається на рівні світоглядного конфлікту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Розмариця, Світлана. «Страждання, муки й терпіння: історія караногайського кохання в повісті П. Капельгородського “Аш хаду”.» Науковий вісник Миколаївського державного університету Вип. 4.7 (2011): 268-272, (0,45 д. а).
2. Розмариця, Світлана. «Творчість Пилипа Капельгородського як історико-літературна проблема.» Науковий вісник Миколаївського державного університету Вип. 4.12 (2013): 200-204, (0,45 д. а).
3. Розмариця, Світлана. «Письменник і його доба: творчість Пилипа Капельгородського.» Science and Education a New Dimension: Philology Vol. 4 (2013): 143-146, (0,65 д. а).
4. Розмариця, Світлана. «Спроба об’єктивної інтерпретації чи шанс на індульгенцію? Повість “Непорозуміння” П. Капельгородського.» Науковий вісник Миколаївського державного університету Вип. 4.13 (2014): 221-224, (0,4 д. а).
5. Розмариця, Світлана. «Ідейно-художня концепція роману Пилипа Капельгородського “Артезіан”.» Вісник Черкаського університету № 40 (2014): 37-42, (0,5 д. а).
6. Розмариця, Світлана. «Текст і підтекст оповідань Пилипа Капельгородського “Червоноармієць” і “Дід Явтух”.» Літератури світу: поетика, ментальність і духовність Вип. 4 (2014): 95-102, (0,4 д. а).
7. Розмариця, Світлана. «Проза Пилипа Капельгородського як історико-літературна проблема.» Південний архів Вип. 4.12 LXII (2015): 23-26, (0,35 д. а).
8. Розмариця, Світлана. «Роман П. Капельгородського “Шурган”: хроніка трагедії українства в міжнаціональному конфлікті.» Літературознавчі студії Вип. 24 (2016): 282-287, (0,45 д. а).

Додаткові публікації за темою дисертації:

1. Розмариця, Світлана. «Роман Пилипа Капельгородського “Артезіан”: проблемно-тематичний аспект.» Global scientific unity 2014 Vol. 3 (2014): 75-78, (0,35 д. а).
2. Розмариця, Світлана. «Культові тексти радянської літератури: роман П. Капельгородського “Шурган”.» Масова література: проблема інтерпретації, змісту та форми. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2015): 128-130, (0,11 д. а).
3. Розмариця, Світлана. «Образ героя-характерника в оповіданні П. Капельгородського “Дід Явтух” (специфіка характеротворення).» Наукові записки. Філологічні дисципліни Вип. 142 (2015): 97-101, (0,55 д. а).
4. Розмариця, Світлана. «Громадянська війна в романах П. Капельгородського і О. Серафимовича: типологічні паралелі.» Вісник Львівського університету Вип. 24 Ч. 2 (2016): 50-55, (0,4 д. а).
5. Розмариця, Світлана. «Оповідна структура повісті Пилипа Капельгородського “Записки семінариста”.» Текст. Контекст. Інтертекст № 1 (2017), [http:// www.text-intertext.in.ua/pdf/n012017/rozmaritsa_svitlana_01_2017.pdf](http://www.text-intertext.in.ua/pdf/n012017/rozmaritsa_svitlana_01_2017.pdf), (0,85 д. а).

АНОТАЦІЇ

Розмариця С. А. Художня модель світу у прозі Пилипа Капельгородського: аксіологія і поетика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню аксіологічних і поетикально-стильових параметрів прози П. Капельгородського. У роботі систематизовано погляди на природу творчості та особливості художнього мислення письменника; розглянуто динаміку його творчих пошуків, специфіку мистецької еволюції на тлі традиції та в загальному контексті літературного процесу перших десятиріч ХХ ст. Визначено діапазон проблемно-тематичних пріоритетів і поетикально-стильових доміант в оповіданнях і повістях, простежено рух письменника від літературної традиції до модерністської естетики й поетики. Встановлено: в романній прозі константною прикметою творчого почерку письменника є схильність до поєднання ідеологічних та естетичних норм. Художні картини соціальних і політичних перетворень демонструють символи і знаки, які створюють альтернативний до вимог соцреалістичного канону план інтерпретації.

Ключові слова: проза, поетика, аксіологія, художня свідомість, жанр, стиль, реалізм, модернізм, соцреалізм, ідеологічний дискурс.

Розмариця С. А. Художественная модель мира в прозе Филиппа Капельгородского: аксиология и поэтика. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена исследованию аксиологических и поэтикально-стилевых параметров прозы Ф. Капельгородского. В работе систематизированы взгляды на природу творчества и особенности художественного мышления писателя; рассмотрена динамика его творческих поисков, специфика художественной эволюции на фоне традиции и в общем контексте литературного процесса первых десятилетий ХХ ст. Определен диапазон проблемно-тематических приоритетов и стилиевых доминант в рассказах и повестях, прослежено движение писателя от литературной традиции к модернистской эстетике и поэтике. Установлено: в романной прозе константной приметой творческого почерка писателя является склонность к сочетанию идеологических и эстетических норм. Художественные картины социальных и политических изменений демонстрируют символы и знаки, которые создают альтернативный к требованиям соцреалистического канона план интерпретации.

Ключевые слова: проза, поэтика, аксиология, художественное сознание, жанр, стиль, реалізм, модернізм, соцреалізм, ідеологічний дискурс.

Rozmarytsia S.A. The art model of the world in the prose by Pylyp Kapelgorodskyi: axiology and poetics. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree of Philological Sciences, specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Kyiv Boris Grinchenko University, Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to the study of the axiological and poetic and stylistic parameters of the prose by P. Kapelgorodskyi, the determination of the peculiarities of their artistic realization and functioning in the context of Ukrainian literature development during the period of the 1900–1930s of the XX century.

In the first chapter, the views on the nature of creativity and peculiarities of P. Kapelgorodskyi's artistic thinking are determined and systematized in Ukrainian literary studies; the dynamics of creative searches of the artist, peculiarities of his artistic evolution from the point of view of traditions and in the general context of the literary process of the first decades of the twentieth century was considered; their conditionality was proved by socio-cultural and literary and aesthetic conditions of the transitional period.

In the second chapter of the thesis the range of problem-thematic priorities and poetic and stylistic dominants in the stories of P. Kapelgorodskyi was determined, the writer's movement from the literary tradition to modernist aesthetics and poetics was traced. It was found out that the problem-thematic and ideological, and aesthetic vectors of the small-format prose by P. Kapelgorodskyi are actualized by the real socio-cultural and socio-political contexts, which are characterized by expressive anthropological and national-patriotic pathos. The discourse of the novel genre is marked by the social and individual projections, enriched by a profound analysis of philosophical problems: the sense of being, the existence of personality, the fatalities of life conflicts and situations, etc. It is established that the poetics of flash fiction and the novels of P. Kapelgorodskyi represent a kind of synthesis of realistic tendencies and elements of various figurative structures – naturalism, symbolism and impressionism.

In the third chapter of the thesis, the problematic multi-vector of the novel "Shurgan" is comprehended, the specificity of the figurative and semantic organization of the novel "Artesian" is determined, and the peculiarities of the author's modeling of the Ukrainian liberation movement in "The Defense of Poltava" are clarified. It was revealed that the constant sign of creative writing of the writer in the great epic works was the inclination to combine ideological and aesthetic norms. Artistic pictures of social and political transformations, depicted by the author in the novel, show symbols and signs that create an alternative to the requirements of a socialist realistic canon, an interpretation plan, that is deeply encrypted, which manifests itself in different coordinates of the text.

Key words: prose, poetics, axiology, artistic consciousness, genre, style, realism, modernism, socialist realism, ideological discourse.